

prevladavajućem karakteru svega živog. Ne može se reći da je Kopic narav i bitno svezu tih postavki prosljedio i izložio u svoj njihovoj dalekometnosti i težini, no odlučnost kojom se problem Europe teži zahvatiti prvenstveno i bitno filozofijski, kao i mnoštvo pitanja koja nam se

pritom nadaju, čine ovu knjigu vrijednom pažnje i čitanja.

Petar Šegedin
 Institut za filozofiju
 Ulica grada Vukovara 54/IV
 HR-10000 Zagreb
 petar.segedin@du.hinet.hr

Colin McGinn, *The Mysterious Flame*, Basic Books, New York 1999, xiii + 242 pp.

Danas je filozofija uma, u koju ova knjiga spada, možda jedno od najpropluzivnijih područja filozofije u kojem se gotovo svakodnevno objavljuje mnoštvo toga. Na vrhuncu razvoja uma na Zemlji stoji vrsta *homo sapiens*, a na vrhuncu njega i njegovog uma, gotovo i doslovno, stoji svijest. No, ta svijest je nemirna: umjesto da uživa u svojim sposobnostima, ona stalno sama sebi postavlja pitanja o samoj sebi. I čini se da je tu nabasala u područje koje joj neće pružiti puno uživanja, ukoliko je Colin McGinn u pravu; jer glavna je tvrdnja njegove knjige da sama svijest, unatoč svojim raznolikim sposobnostima, na ovakva pitanja ne može odgovoriti.

Nedvojbeno je da postoji svijest – malo tko bi poricao ovakvo stanje stvari – izuzmemo li nekoliko eliminativnih materijalista ili ukoliko imamo kakvog preživjelog ali još uvijek neosviještenog (neo-)behaviorista koji nije svjestan što radi. Kao i druge zagonetne stvari tako je i svijest zavapila za znanstvenim i filozofskim objašnjenjem. Glavno metafizičko pitanje koje si je postavila je to kako je ona sama realizirana? Kako se ostvaruje? Od čega ili u čemu se to ostvarivanje sastoji? Dva su glavna tipa mogućeg odgovora prisutna na znanstvenom i filozofskom tržištu. Prvi tip bi rekao da je svijest realizirana u mozgu

kao određeni specifični skup fizikalno-kemijskih stanja i procesa samog mozga. Dakle, svijest bi se trebala reducirati, na već neki određeni način, na funkcioniranje mozga. Oni koji zastupaju ovakvo mišljenje svjesni su da je i sama forma koju bi ovakva redukcija trebala poprimiti također već problem sam za sebe. Drugi tip bi rekao da svijest nije fizički ili barem nije potpuno fizički realizirana kao stanja i procesi u mozgu već da je ona nešto nefizičko, nematerijalno tj. da moramo pretpostaviti i nematerijalnu supstanciju u kojoj se svijest ostvaruje. Prvi tip odgovora je monistički dok je drugi dualistički. No, McGinn ne pokušava pronaći nove argumente kojima bi poboljšao neku od ovih pozicija, nego svjesno zauzima gotovo sasvim drugačiju poziciju. Ta pozicija jest *skepticizam* u pogledu objašnjenja svijesti. Ona se još, prema Owenu Flanaganu koji ju je tako imenovao, naziva i "*novi misterijanizam*" i "*noumenalni naturalizam*". Dakle, McGinn tvrdi da mi zapravo ne možemo otkriti, objasniti i znati kako je svijest realizirana tj. da nećemo moći odgovoriti na glavno metafizičko pitanje svijesti. Veza između mozga, uma i svijesti ostat će misterija.

Vrlina knjige je u tome što daje jasno formulirane razloge i argumente za

ovakvu poziciju. Ukratko ću navesti neke od najvažnijih.

McGinn, doduše, smatra da postoji (neka prirodna) veza između mozga i svijesti ili čak da svijest jest svojstvo mozga, ali kakva je priroda te veze ili tog svojstva, za nas zauvijek ostaje tajna. Prema većini stvari u našoj okolini, kao što su npr. stolovi, imamo osjetilni ili perceptivni pristup. No, prema nekim objektima takav pristup nemamo, kao što su atomi, elektroni itd., te nam spoznavanje takvih objekata već predstavlja teži zadatak (o toj težini svjedoče, u slučaju atoma i elektrona, raznorazni eksperimenti i teorije mikrofizike) nego spoznavanje objekata prema kojima imamo perceptivni pristup. Naravno, prema svijesti nemamo perceptivni pristup, mi ne možemo vidjeti ili opipati ili okusiti svijest! Teškoće počinju!

Zagonetnost u vezi prirode svijesti stalna je i već je dugo prisutna, a neko pravo rješenje uopće se niti ne naslućuje unatoč određenim uspjesima neuroznanosti, psihologije i prisustvu tona ispisanih papira filozofskim teorijama o umu i svijesti. McGinn smatra da je to dobar indikator da smo dosegli granicu naših sposobnosti koju nećemo prijeći. Zapravo, nije nikako jasno kako bi živi šaroliki svijet svijesti u kojem se doživljavaju tisuće međusobno različitih boja, zatim okusa, mirisa i raznorazne druge vrste mentalnih događaja, zapravo bio funkcioniranje želatinozne sive pa možda i bijele materije u mozgu tj., kako bi sve to bilo samo izmjena tijekova električnih struja, izmjena broja natrijevih i kalijevih atoma unutar neurona i odvijanje sličnih bezizražajnih fizičko-kemijskih procesa (pa koliko god oni bili slojeviti). Nigdje nije niti zagwarantirano da ljudski um može i mora riješiti sve probleme koji se postave. Uzmimo analogiju. Mačka također ima mozak i neki ograničeni um i svijest o okolini. Međutim, jasno je da ona nema takve umne i mentalne sposobnosti koje bi joj omogućile razumijevanje kvantne mehanike. Mo-

zak odnosno um mačke, kakav on jest, *u principu* nema takve sposobnosti i nikada neće moći razumjeti bilo što iz kvantne mehanike. Ljudski um jest također ograničeni um. Evo primjera: mi možemo vizualno zamisliti trokut ili četverokut ali naprosto nemamo sposobnosti točno i jasno vizualno zamisliti neki geometrijski lik – mnogokut koji ima npr. 4751 kut. Mi možemo takav lik opisati pomoću matematičkih geometrijskih formula i kognitivno na taj način nešto znati o njemu ali ga vizualno i dalje ne možemo zamisliti jer nemamo takve sposobnosti koje bi za to bile potrebne kao što ih imamo za trokute ili četverokute.

Ukoliko bismo željeli povezati mozak i svijest i tako objasniti prirodu svijesti pojavljuje nam se još jedna prepreka koja proizlazi iz onog što je prvo navedeno: pojavljuje se problem pristupa – svijesti imamo pristup samo introspektivno dok mozgu pristupamo perceptivno. Kako povezati ono čemu imamo tako radikalno različite pristupe?

Pažljivo elaboriranje ovih i nekih drugih razloga i argumenata dovodi McGinna do zaključka da mi naprosto nemamo spoznajne sposobnosti koje bi nam omogućile odgovor na dano pitanje o prirodi svijesti. Treba naglasiti da tvrdnja nije u tome da *za sada* ne možemo znati ništa bliže bitno o prirodi svijesti jer još nemamo dovoljno razvijenu znanost ili filozofiju, nego da *u principu nikada* nećemo moći otkriti metafizičku bit svijesti. Za takvu vrstu odgovora mi smo naprosto *spoznajno zatvoreni*.

Moram priznati da sam svjestan kako doista imam simpatije prema ovoj teoriji iako smatram da se određena primjedbe mogu dati a od kojih ću ovdje kratko navesti samo jednu. Ona je skoro trivijalna: temelji se na jednostavnoj stvari – jasno je da ukoliko nešto ne znamo, onda to ne znamo! Prema tome zašto toliko inzistirati da je svijest neko prirodno svojstvo mozga, jer to, dakle, ne možemo znati! Skoro svi ovi argumenti bi se mogli vrtiti i tvrdeći da svi-

jest možda jest povezana s mozgom ali da ona nije svojstvo mozga i da ona ne ovisi o fizičkom funkcioniranju mozga nego da je nešto nematerijalno i nefizičko. Možemo tvrditi istim ili sličnim razlozima da mi ne možemo spoznati vezu između nečeg materijalnog i nematerijalnog, odnosno, konkretno govoreći, između materijalnog fizičkog mozga i nematerijalne svijesti. Jer, ukoliko *ne znamo i ne možemo znati* kako je realizirana svijest, onda to *ne znamo i ne možemo znati!* No, naravno, kako McGinnova teorija nije potpora materijalizmu tako ni ova primjedba nije automatski

potpora dualizmu. Htio sam samo naglasiti da se iz obje perspektive može argumentirati za skepticizam odnosno novi misterijanizam.

Mora se svakako reći da je knjiga izuzetno lijepo napisana i pitko se čita tako da je moja svijest sasvim sigurna da će i tuđe svijesti uživati čitajući ovu knjigu. Da li će biti zadovoljne odgovorom da na pitanje o realizaciji svijesti ne možemo odgovoriti, to je već drugo pitanje.

Davor Pečnjak

*Filozofski fakultet u Zadru –
Sveučilište u Splitu, Obala kralja Petra
Krešimira IV, 3, HR-23000 Zadar*

Noël Carroll, *Philosophy of Art*, Routledge, London and New York 1999, xii + 273 pp.

Ovo je izvanredan udžbenik i prikaz suvremene filozofije umjetnosti iz analitičke perspektive. Također, ne samo da se iz njega može naučiti sve važno o toj specifičnoj temi i disciplini filozofije nego knjiga može poslužiti i kao primjer kako se piše zanimljiva i dobra filozofija uopće.

Najvažnije pitanje filozofije umjetnosti kao glavnog središnjeg dijela estetike jest pitanje što je to u stvari umjetnost. Ovo pitanje automatski u sebi sadrži i pitanje što je to umjetničko djelo i što je umjetnička praksa te da li možemo eventualno dati definiciju umjetnosti. Da bismo dali takvu definiciju i da bismo objasnili što je to umjetnost, naravno, moraju se analizirati i još neki pojmovi usko povezani s njome. Iako je sam pojam umjetnosti centralan za analizu u ovoj knjizi, analiziraju se i razmatraju i slijedeći pojmovi koji nam pomažu u objašnjavanju umjetnosti i umjetničkog djela: reprezentiranje ili predočavanje, izražavanje ili ekspresija, for-

ma, estetičko iskustvo, definicije u estetici. Knjiga je na taj način i organizirana te se sastoji od pet glavnih poglavlja, a koja se dalje sastoje od potpoglavlja: "Umjetnost i reprezentacija"; "Umjetnost i ekspresija"; "Umjetnost i forma"; "Umjetnost i estetičko iskustvo" te "Umjetnost, definicija i identifikacija".

U prvom se poglavlju prikazuju varijante reprezentacijskih i neoreprezentacijskih teorija umjetnosti. Povijesno gledano to su najstarije teorije umjetnosti i već su ih bili formulirali Platon i Aristotel. Umjetnost je prvenstveno predočavanje osoba, krajolika, objekata i događaja kroz njihovu imitaciju. Kao prva teškoća odmah se javlja glazba kao moguća protuprimjer – ona često zapravo ne imitira ništa. Jedan od pokušaja je bio da se glazba prikaže kao imitacija zvukova iz prirode i imitacija ljudskog glasa, koliko god to ipak pomalo čudno zvučalo. Ipak, ukoliko ozbiljno shvaćamo neke aspekte suvremene umjetnosti, onda će npr. apstraktno slikarstvo biti